

SIRALI CÜMLE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Serdal KARA*

ÖZET

Türk dili üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında dilbilimcilerin cümle tanımlamalarının hemen hemen aynı olduğu, ancak birbirine çeşitli şekillerde bağlanan birden fazla bağımsız cümlenin tanımlaması ya da sınıflandırması konusunda ayrılığa düştüğü görülmektedir. Bu durumun temel nedeni bazı dilbilimcilerin konuyu biçimsel, bazılarının ise anlamsal yönden ele almasıdır.

Sıralı cümlelerle ilgili çalışmalar incelendiğinde bu cümle türünün farklı başlıklar altında ele alındığı ve konu ile ilgili farklı tanımlar yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlara bakıldığında sıralı cümlelerin sadece virgül ya da noktalı virgülle ayrılan bir cümle türü mü; yoksa bağlaçlarla bağlanan cümlelerin de mi bu cümle türüne dahil edilmesi gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar olduğu tespit edilmektedir. Ayrıca öge ortaklığının da sıralı cümle için belirleyici bir unsur olup olmayacağı konusunda da farklı görüşler yer almaktadır. Bu bakış açılarına bağlı olarak bu cümle türü ile ilgili çeşitli şekillerde sınıflandırma yapılmaktadır. Bu tür sınıflandırmaların yanı sıra, sıralı cümleleri oluşturan bağımsız cümleler arasındaki anlamsal ilişkiye dayalı sınıflandırmalar da bulunmaktadır.

Bir cümlenin yapı yönünden sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı da tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu nedenle sıralı cümlelerin yapı yönünden mi, yoksa bağlanış şekillerine göre mi ele alması gerektiği üzerine farklı bakış açılarının geliştiği görülmektedir.

Biz de çalışmamızın amacına uygun olarak, bu cümle türü ile ilgili başlıca yaklaşımları verdikten sonra ortak bir sonuç elde edip sıralı cümleleri sınıflandırmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Cümle yapısı, sıralı cümle, bağlı cümle

A STUDY ON THE COORDINATE SENTENCE

ABSTRACT

Looking at studies on Turkish Language, it is understood that linguists' "sentence" descriptions are almost the same, however they think differently on the issue of description or classification of more than one independent sentences which are attached each other in different ways. The main reason of this is that while some linguists focus on form of the issue, others focus on semantic.

---

* Arş. Gör. Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, El-mek: serdalkaraa@hotmail.com

When one analyses studies about coordinate sentences one can see that this type of sentence is dealt with under various headings and that different definitions are given for it. When one looks at these definitions one can determine different approaches: are coordinate sentences just a type of sentence that is subdivided through comma or semicolon, or must it be included in the sentences that linked through conjunctions? Besides there exist different opinions concerning whether nor not the sharing of an element is a feature that defines a coordinate sentence. Depending on what point of view one takes one arrives at different results at concerning this type of sentence and one classifies it in different ways. In addition to these classification, there is a classification based on semantic relations between independent sentences constituting coordinate sentences.

Whether or not a sentence can be classified on the basis of its structure is a widely debated topic. For this reason one can see that different points of view have developed concerning whether coordinate sentences should be considered according to their structure or according to the types of conjunction.

After having presented the main approaches concerning this type of sentence this article will attempt to arrive at a synthesis and to classify coordinate sentences in a considered manner.

Key Words: Sentence structure, coordinate sentence, conjunctive sentence

Giriş

Duygu, düşünce, hareket ve olayların bir yargı bütünlüğünde dile getirilmesi olan cümle, yargı sayısına ve bağlantı biçimlerine göre çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma yapılırken dilbilimciler cümle yapısını, anlam veya şekil yönüyle değerlendirmekte ya da şeklin yanı sıra anlamı da sınıflandırmada esas almaktadır. Bu durum dilbilimciler arasında yargı ve yapı kavramı anlayışında farklı yaklaşımların oluşmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak bazı dilbilimciler cümleyi basit, birleşik, sıralı, iç, girişik cümle şeklinde sınıflandırırken, bazıları cümle yapısına ara söz ve kesik cümleyi de dahil etmektedir. Bunların yanı sıra girişik ve iç cümlelerin birleşik cümle içinde mi, yoksa ayrı birer cümle türü mü oldukları da tartışılan konular arasındadır.

Cümle yapısı ile ilgili tartışılan konulardan biri de sıralı cümlelerle ilgilidir. Bazı dilbilimciler sıralı cümle konusuna hiç değinmezken, bazıları da bu cümle yapısına yer vermekte, ancak birbirinden farklı sınıflandırma yapmaktadır. Bu sınıflandırmalara bakıldığında sıralı cümleler birleşik cümlelerin bir türü olarak yer aldığı gibi, bundan bağımsız bir tür olarak da yer almaktadır. Ayrıca bağlı ve sıralı cümlelerin birlikte ele alındığı sınıflandırmaların yanı sıra, bunların ayrı bir tür olarak ele alındığı sınıflandırmalar da bulunmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri bu tür cümlelerin bağlantı şekillerine göre farklı şekillerde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Sıralı Cümle ile İlgili Başlıca Yaklaşımlar

Muharrem Ergin, “ Türk Dilbilgisi” adlı eserinde sıralı cümleye değinmeyerek yapıları bakımından cümleleri basit ve birleşik cümle diye ikiye ayırmaktadır.¹

¹ Muharrem Ergin, **Türk Dilbilgisi**, Bayrak Basım, İstanbul, 1997, s.404

Hikmet Dizdaroğlu sıralı cümleyi “Bağlanışlarına Göre Tümce Türleri” başlığı altında ele almakta ve şu şekilde tanımlamaktadır: “Bağımsız kuruluşta birden çok yargılı anlatımdan oluşan tümceye sıralı tümce denir.”² Daha sonra sıralı cümlenin basit ya da birleşik cümlelerin art arda sıralanmasıyla meydana geldiğini, bu cümle yapıları olmadıkça sıralı cümlenin kurulamayacağını; bu yüzden de sıralı cümlenin yapı ilkesine göre değil, diziliş ve bağlanış ilkesine dayandığını belirtmektedir. Bu açıklamalar sonrası Dizdaroğlu sıralı cümleyi dört grupta ele alır: Bağımlı, bağımsız, açılmalı ve karma sıralı cümle.³

Nurettin Koç yapılarına göre cümleleri kurallı, devrik ve kesik cümle diye üçe ayırmakta; kurallı cümlenin özne + tümleç + yüklem yapısına bağlı olarak biçim yönünden farklılık gösterdiğini ve sıralı cümlenin de bu biçim içinde yer aldığını dile getirmektedir.⁴ Bu açıklamalar sonrası Koç, “Anlam yakınlığı nedeniyle birbirine bağlanmış tümcelere sıralı tümce denir.”⁵ tanımlamasını yaparak sıralı cümleyi bağımlı ve bağımsız sıralı cümle diye iki grupta inceler.⁶

Vecihe Hatipoğlu cümle türlerinin sınıflandırmasında çekimli eylemlerin yani yargıların sayısı ve çeşidinin etken olduğunu, bu nedenle de cümlelerin yapıları incelenirken yargıların sayısı, anlamı ve türlerinin de ele alınması gerektiğini belirterek cümleleri yapı, yargı ve yüklem bakımından üç bölümde incelemekte; sıralı cümleleri “Yapı Bakımından Cümle Türleri” başlığı altında ele almaktadır.⁷ Daha sonra Hatipoğlu sıralı cümleyi, “Anlam yakınlığı ile bağlanmış tümceler” şeklinde tanımlayarak Nurettin Koç’ta olduğu gibi bağımlı ve bağımsız sıralı cümle diye iki grupta inceler.⁸

Koç⁹ ve Hatipoğlu¹⁰ bağımlı ve bağımsız sıralı cümleleri tanımlarken, ögelerin ortak olup olmaması durumunu esas almışlardır. Ancak Dizdaroğlu ögeleri esas almamakta virgül ya da noktalı virgül ile bağlananlara bağımsız¹¹, bağlaçlarla bağlananlara da bağımlı sıralı cümle¹² demektedir.

M. Kaya Bilgegil “Türkçe Dilbilgisi” adlı eserinde cümleleri ögelerinin dizilişine, yüklemelerine, anlamlarına ve yapılarına göre sınıflandırmaktadır.¹³ Yapılarına göre cümle çeşitlerini basit ve bileşik cümle diye iki temel gruba ayırmakta, sıralı ve bağlı cümleleri bileşik cümle içinde değerlendirmektedir. Bilgegil, “Birden ziyade yüklemi bulunan cümlelere ‘bileşik’ cümle denir.” tanımlamasını yaptıktan sonra yan cümlesi fiilimsilere dayalı olan cümle örnekleri vermekte ve fiilimsileri yüklem olarak değerlendirmektedir. Sıralı cümleleri ise, “Aynı unsur veya anlam ilgisinin ortak veya farklı görevle birden ziyade cümlede ardarada yer alması¹⁴” olarak tanımlamakta; aralarındaki ilginin bağlaç ya da bağlaç görevindeki fiilimsilerle sağlandığı sıralı cümleleri bağlı cümle olarak değerlendirmektedir.¹⁵

Tahir Nejat Gencan sıralı cümleleri “Bağımsız Önerme” başlığı altında inceleyerek, “Başlı başına bir tümce olduğu halde bir bağlaç ile ya da virgül, noktalı virgül gibi bir imle bir

² Hikmet Dizdaroğlu, *Tümce Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1976, s.223

³ A.g.e., s.223

⁴ Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İnkılap Yay., İstanbul, 1996, s.530

⁵ A.g.e., s.540

⁶ A.g.e., s. 540-543

⁷ Vecihe Hatipoğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1972, s.143-144

⁸ A.g.e., s.154-155

⁹ Nurettin Koç, a.g.e., s. 541-543

¹⁰ Vecihe Hatipoğlu, a.g.e., s. 154-156

¹¹ Hikmet Dizdaroğlu, a.g.e., s.223

¹² A.g.e., s.233

¹³ M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1963, s. 51-97

¹⁴ A.g.e., s. 88

¹⁵ A.g.e., s. 90

tümceye bağlananlara bağımsız önerme denir.¹⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Daha sonra bunu sıra ve bağlı önermeler diye iki grupta ele almaktadır.¹⁷ Gençan, biçimce veya anlamca birbirine bağlı olan cümleleri “Bağlı Cümle” olarak değerlendirirken; biçimce de, anlamca da birbirine bağlı olmayan, aralarına virgül ya da noktalı virgül konulan cümleleri “Sıra Önermeler” adı altında değerlendirmektedir.¹⁸

Tahsin Banguoğlu cümleyi basit ve birleşik olmak üzere iki grupta ele almaktadır. Sıralı cümlelere birleşik cümle içinde yer veren Banguoğlu, birleşik cümleyi anlam ve şekil açısından incelemektedir. Anlam açısından “yan yana birleşik cümle” adı altında sıralı cümleleri değerlendirirken, bu tür cümlelerde ikincil cümlelerin yan cümle oluşturduğunu belirtmektedir. Daha sonra şekil açısından değerlendiren Banguoğlu, “tümleme birleşik cümle” başlığı altında sıralı cümlelere yer vermektedir. Bu tür cümlelerde ikincil cümlelerin dış cümle olduğunu ve bu dış cümlelerin baş cümlelerin üyelerinden biri olamayacağını, ancak anlamca bir yan cümle ya da alt cümle olabileceğini belirtmektedir.¹⁹ Tümleme birleşik cümleyi çeşitli alt başlıklara ayıran Banguoğlu, sıralı cümlelere “Bağlam Cümlesi” alt başlığı altında yer vermekte ve şu şekilde tanımlamaktadır: “Çeşitli anlam ilişkileri olan iki yargının bir bağlamla birleşerek meydana getirdikleri cümlelere bağlam cümlesi denir.”²⁰

Sıralı cümleleri birleşik cümlelerin bir alt başlığı olarak “Türkiye Türkçesi” adlı eserinde ele alan Fuat Bozkurt, sıralı cümleyi noktalama işaretleri ile birbirinden ayrılan bağımsız cümleler olarak değerlendirmekte, bağlaçlarla ayrılan cümleleri de bağlı cümleler başlığı altında incelemektedir.²¹

Rasim Şimşek ise “Örneklerle Türkçe Sözdizimi” adlı eserinde sıralı cümleyi şu şekilde tanımlar: “Başlı başına yargı bildirir nitelikteki tümcelerin bağlanıp sıralanmasıyla oluşan yargılı anlatıma sıralı tümce denir.”²² Bu tanım sonrası sıralı cümleleri bağımlı, bağımsız ve karma olmak üzere üç grupta inceler. Şimşek bağımsız cümleleri açıklarken Koç ve Hatipoğlu’ndan farklı olarak, bağımsız sıralı cümlelerin gizli özne ve açık özne gibi öğelerinin ortak olabileceğini belirtir.²³

Muhittin Bilgin “Anlamdan Anlatıma Türkçemiz” adlı eserinde cümle yapısını basit ve bileşik olmak üzere iki grupta ele almakta, sıralı cümleleri ise bileşik cümle içinde değerlendirmektedir.²⁴ Çalışmasında sıralı cümleyi, “Biçim ve anlam ya da yalnızca anlam bakımından birbirine bağlı tümcelerden oluşan tümceye sıralı tümce denir.” tanımlamasını yaptıktan sonra sıralı cümleleri ögesel ve anlamsal bağlantı yönünden iki grupta ele almaktadır. Ögesel bağlantı yönünden öğelerinin ortak olup olmama durumlarına göre sıralı cümleleri, bağımlı ve bağımsız olmak üzere iki grupta incelemektedir. Ancak Dizdaroğlu’nun sıralı cümlelerin bir türü olarak değerlendirdiği açıklamalı sıralı cümleleri bağımsız sıralı cümle içinde değerlendirmektedir. Anlamsal bağlantı yönünden ise sıralı cümleleri on grupta ele almaktadır.²⁵

Neşe Atabay, Sevgi Özel ve Ayfer Çam birlikte hazırladıkları “Türkiye Türkçesinin Sözdizimi” adlı eserde yapılarına göre cümleleri yargı sayısına ve öğelerinin dizilişi açısından iki

¹⁶ Tahir Nejat Gençan, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001, s.147

¹⁷ A.g.e., s. 147

¹⁸ A.g.e., s. 147-151

¹⁹ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yay., 6. Baskı, Ankara, 2000, s. 547-548

²⁰ A.g.e., s. 554

²¹ Fuat Bozkurt, **Türkiye Türkçesi**, Cem, 1. Baskı, İstanbul, 1995, s. 330-333

²² Rasim Şimşek, **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş., 1. Basım, Trabzon, 1987, s.292

²³ A.g.e., s. 292-295

²⁴ Muhittin Bilgin, **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 526-527

²⁵ A.g.e., s. 534-539

gruba ayırmakta, sıralı cümleleri yargı sayısına göre tümceler başlığı altında incelemektedir.²⁶ Daha sonra sıralı cümleyi, “ Türkçede bir anlatım içinde anlam ilgileri nedeniyle birbirlerine türlü biçimlerde bağlanan tümcelere sıralı tümceler denir.” şeklinde tanımlayarak öğelerinin ortak olup olmaması yönünden bağımlı ve bağımsız sıralı cümle diye iki ayırmaktadır.²⁷

Ata Çatıkkaş “Örneklî ve Uygulamalı Türk Dili Kılavuzu” adlı çalışmasında sıralı cümleyi “Kuruluşlarına Göre Cümleler” başlığı altında “Geniş Cümleler”in bir türü olarak değerlendirmektedir.²⁸ Çatıkkaş değerlendirmesinde sıralı cümleyi kendi içinde herhangi bir gruba ayırmadan şu şekilde tanımlamaktadır: “ Birbirinden ayrı bölümler ihtiva eden bir veya birden fazla cümlenin muhtelif mana münasebetiyle bağlanmasından meydana gelen mürekkep cümlelere tertipli (sıra) cümle denir.”²⁹

Söz dizimi üzerine çeşitli çalışmaları bulunan Leyla Karahan ise “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserinin ilk baskılarında cümle yapısını basit, birleşik, bağlı ve sıralı cümle olmak üzere dört grupta ele almakta, bağlaçlarla birbirine bağlanan cümleleri bağlı, virgül ya da noktalı virgül ile birbirinden ayrılan cümleleri ise sıralı cümle içinde değerlendirmektedir.³⁰ Daha sonra aynı adla çıkardığı eserinde cümleleri yapı bakımından sınıflandırmamakta, sıralı ve bağlı cümleleri “ Cümlelerin Bağlanma Şekilleri” başlığı altında vermekte ve bunu da dört grupta ele almaktadır: bağlanma edatlarıyla bağlanan cümleler, ortak cümle öğeleriyle bağlanan cümleler, ortak kip/ şahıs ekleriyle bağlanan cümleler, anlam ilişkisiyle bağlanan cümleler.³¹

Leyla Karahan “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine” adlı çalışmasında ise; cümle ile cümleler topluluğu arasında yapı bakımından bir sınıflandırmanın olamayacağını, çünkü niceliklerinin farklı olduğunu belirtmekte; ayrıca birden fazla cümleden oluşan cümleler topluluğunda bağlantıya gramatikal unsurlar destek veriyorsa bunların da “ cümlelerin bağlantı şekilleri” ile sınıflandırmasının söz konusu olabileceğini dile getirmekte ve şu örnekleri vermektedir: “Ayşe çok çalıştı ve sınıfını geçti.”, “Ayşe öyle çalıştı ki sınıfını geçti.”, “ Ayşe çalışmış ve sınıfını geçmişti.” Ancak “Ayşe çalıştı, sınıfını geçti.” cümlesinde anlam bağlantısını destekleyen gramatikal bir unsur olmadığı için bu örneğin söz dizimin değil, metin dil biliminin konusu olabileceğini belirtmektedir.³² Yalnız bu son örnek biçiminde olan cümleleri “Türkçede Söz Dizimi” adlı çalışmasının son baskılarında “ortak cümle öğeleriyle bağlanan cümleler” başlığı altında ele almaktadır.³³

K. Mehmet Gece “ Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle” başlığı altındaki çalışmasında basit ve birleşik cümle dışındaki cümle yapılarının sadece “bağlı cümle” terimiyle karşılanmasının yeterli olacağını belirtmektedir. Daha sonra bağlı cümle için; birleşik cümleyi oluşturan cümleler arasında biri diğerine öge olma dışındaki ilişkilerin bağlı cümleyi oluşturacağını, çünkü bağlı cümlelerde biri diğerine öge olma ilişkisinin değil, bağlanma ilişkisinin olduğunu belirtmektedir. Gece düşüncesini örneklerle açıkladıktan sonra bağlı cümleyi meydana getiren cümleler arasında “şekil ve anlam ilişkisi” şeklinde iki ilişkinin olduğunu belirtmektedir.³⁴

²⁶ Neşe Atabay- Sevgi Özel- Ayfer Çam, **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**, Papatya Yayıncılık, 2. Basım, Kasım, 2003, s. 91

²⁷ A.g.e., s. 108-110

²⁸ Ata Çatıkkaş, **Örneklî ve Uygulamalı Türk Dili Kılavuzu**, Alfa Yay., 3. Baskı, Nisan, 2001, s. 220-229

²⁹ A.g.e., s. 228

³⁰ Leyla Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yay., 6. Baskı, Ankara, 1999, s. 61-66

³¹ Leyla Karahan, a.g.e., Akçağ Yay., 10. Baskı, Ankara, 2006, s. 85-95

³² Leyla Karahan, Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine, **Türk Dili**, S. 583, Ankara, Temmuz 2000, s. 16-23

³³ Leyla Karahan, a.g.e., Akçağ Yay., 10. Baskı, Ankara, 2006, s. 91-92

³⁴ K. Mehmet Gece, Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle, **Türk Dili**, S. 562, Ankara, Ekim 1998, s. 332-339

Turkish Studies

Sıralı cümleler ile ilgili bir diğer çalışma da Mahmut Fidancı'nın "Sıralı Cümle" başlığı altındaki makalesidir. Fidancı bu çalışmasında yapısı yönünden cümleler incelenirken şekil yapısının göz önünde tutulmasının daha tutarlı bir yol olacağını belirtmekte ve sıralı cümle için şu tanımlamayı yapmaktadır: "En az iki basit yalın cümlenin bir anlam bağlantısıyla ard arda sıralanmasından meydana gelen cümledir." Bu tanım sonrası sıralı cümleleri anlam bağlantısı ve öğeleri bakımından iki grupta ele almaktadır. Öğeleri bakımından sıralı cümleleri bağımlı, bağımsız, açıklamalı sıralı cümle diye üç gruba ayırmakta ve bunlara karma sıralı cümlenin de eklenebileceğini belirtmektedir. Anlam bağlantısı bakımından ise Banguoğlu'nun tasnifine bağlı kalmaktadır.³⁵

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli'nin birlikte hazırladıkları "Türkiye Türkçesi Söz Dizimi" adlı eserde yapılarına göre cümleler; basit birleşik, sıralı, bağlı, ara sözlü(cümleli) ve eksilteli cümle olarak gruplandırılmaktadır.³⁶ Sıralı ve bağlı cümlelerin birbirinden ayrı iki grup olarak değerlendirildiği bu tasnifte, sıralı cümle arka arkaya sıralanmış cümlelerin bir anlam ilişkisi içinde birbirlerine sıralama bağlacı, virgül ya da noktalı virgülle bağlanması ile oluşan cümleler olarak belirtilmektedir. Daha sonra sıralı cümle bağımlı ve bağımsız olmak üzere iki gruba ayrılmakta ve bu ayrımın temeli öge ortaklığına dayandırılmaktadır. Eserde cümle başı bağlaçları ile birbirine bağlanan cümleler için ise bağlı cümle tanımlaması yapılmaktadır.³⁷

Görüldüğü üzere dilbilimciler sıralı cümle anlayışında farklı yaklaşımlar göstermiş, bu nedenle de farklı tanım ve sınıflandırma yapmışlardır. Bu yaklaşımlara bakıldığında;

1. Bir cümlenin yapı yönüyle incelenip incelenemeyeceği üzerine farklı yaklaşımlar görülmektedir.
2. Sıralı cümlenin cümle yapısı içinde bir tür olup olmayacağı konusunda hemfikir değillerdir.
3. Sıralı cümlelerin yapı ilkesiyle mi, yoksa diziliş ve bağlantı ilkesine göre mi ele alınması gerektiği üzerine farklı bakış açıları yer almaktadır.
4. Sıralı cümleler sınıflandırılırken öge ortaklığı mı, yoksa virgül, noktalı virgül ve bağlaçların mı esas alınması gerektiği üzerine birlik yoktur.
5. Sıralı cümlelerin birleşik cümle içinde mi, yoksa bundan ayrı bir tür olarak mı ele alınması gerektiği üzerine farklı yaklaşımlar görülmektedir.
6. Bağlı ve sıralı cümlelerin iki ayrı cümle çeşidi mi, yoksa tek başlık altında ele alınması gereken bir cümle çeşidi mi olduğu konusu da uzlaşılabilen konular arasında yer almaktadır.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere sıralı cümle konusunda birbirinden farklı görüş ve yargılar yer almaktadır. Biz de bu farklı görüşlerden hareketle sıralı cümle ile ilgili ortak bir sonuca varmaya çalışacağız.

Bazen insan zihninde üretilen düşünceler, ifade edilmek istenen duygular ya da hareketler tek bir cümle ile dile getirilememekte; bu nedenle de anlamca birbirine bağlı çeşitli cümleler bir arada verilmektedir. Bunlar gerek çeşitli gramatikal unsurlar, gerekse de farklı öğelerle birbirine bağlanmaktadır. Bu yapı içinde yer alan sıralı cümleleri, bağlantı şekillerine ya da anlamsal ilişkisine göre ayrı ayrı adlandırmak konunun anlaşılmasını güçleştirdiği gibi, karmaşık hale de getirmektedir. Bu nedenle bu tür cümle yapılarını anlam bağlantısı ve öge ortaklığı yönünden sınıflandırmak daha doğru bir yöntem olarak görünmektedir.

³⁵ Mahmut Fidancı, Sıralı Cümle, *Türk Dili*, S. 534, Ankara, Haziran 1996, s. 1315-1324

³⁶ Mustafa Özkan – Veysi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009, s.171-195

³⁷ A.g.e, s.183-193

SONUÇ

Bütün bu tanım ve açıklamalar sonrası sıralı cümleyi şu şekilde tanımlayabiliriz: Tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde virgül, noktalı virgül gibi bir imle ya da bir bağlaçla birbirine bağlanarak sıralanmasından oluşan cümleye sıralı cümle denir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere sıralı cümle en az iki cümleden oluşur. Mesela; “*Birden yıllar öncesine dönüyor, bir ilkbahar sonunda tırmandığımız o dağı hatırlıyorum.*”³⁸

Sıralı cümlede yer alan cümleler yapıcı basit, birleşik, girişik ya da iç cümle şeklinde olabilir. Örneğin, yukarıda verilen sıralı cümlelerin birinci cümlesi basit, sonra gelen cümlesi ise girişik cümledir.

Aşağıda verilen sıralı cümlelerin ise birinci cümlesi iç cümle iken, ikinci cümlesi girişik cümle şeklindedir.

“*‘İyiyim’ diyor, sonra yüzüne bakmadan, ‘sen kötü görünüyorsun’ diye bitiriyorum*”³⁹.”

Sıralı cümleleri oluşturan cümleler arasında bazen öge, bazen de kip veya şahıs eki ortaklığı görülmektedir. Aşağıdaki cümleler bu durumu örneklendirmektedir:

“*Recep Efendi ağılıyor, bir yandan da, ‘Artık büyüdün,’ diye garip bir mırıltıyı fısıldıyordu kulağıma*”⁴⁰.”

“*Tekrar yola koyulduğumda, üvey babamın sesi küçük şişenin içinde boğulmuş, kaybolmuştu*”⁴¹.”

Sıralı cümleleri, anlam bakımından belirgin bir anlam bağlantısı bulunup bulunmadığına ve öğelerinin ortak olup olmamasına göre bağımlı ve bağımsız sıralı cümle diye iki grupta inceleyebiliriz.

Bağımlı ve bağımsız sıralı cümlelerin birlikte kullanıldığı üç ya da daha fazla cümleden oluşan sıralı cümleleri ise, karma sıralı cümle diye üçüncü bir grup olarak ele alabiliriz.

1. Bağımlı Sıralı Cümle

En az iki cümleden meydana gelen, anlamca birbirine bağlı, öğeleri ortak olan sıralı cümle türüdür. Kip veya şahıs eki ortaklığı da görülebilen bu cümle türü virgül, noktalı virgül ya da bağlaçla birbirine bağlanarak çeşitli cümle türlerinden oluşabilmektedir:

“*Boğaz’a inen saydamlık mercek gibiydi; karşı kıyıları büyütmüş, iyice yakınlaştırmıştı*”⁴².”

“*Şimdi o yüz yoktu, tabii vicdan da*”⁴³.”

“*Bu aptalca soruyu ne yineleyebildim, ne de cevaplayabildim*”⁴⁴.”

“*Tekrar yola koyulduğumda, üvey babamın sesi küçük şişenin içinde boğulmuş, kaybolmuştu.*”⁴⁵”

³⁸ Mehmet Eroğlu, *Issızlığın Ortası*, Everest Yay., 5. Baskı, İstanbul, Kasım 2000, s.45, sat.19

³⁹ A.g.e., s.93, sat.4

⁴⁰ A.g.e., s.45, sat.2

⁴¹ Mehmet Eroğlu, **Yüz: 1981**, Everest Yay., 4. Baskı, İstanbul, Ekim 2000, s.362, sat.1

⁴² A.g.e., s.137, sat.26

⁴³ A.g.e.,s.141, sat.19

⁴⁴ A.g.e., s.117, sat.23

⁴⁵ A.g.e., s.362, sat.1

2. Bağımsız Sıralı Cümle

Ögeleri ortak olmayan, ancak anlam yakınlığı bulunan bu tür cümleler, bağımlı sıralı cümleler gibi değişik cümle türlerinin art arda sıralanmasından oluşabilmektedir. Şekilce birbirine bağlı olmayan bu cümle türü virgül, noktalı virgül veya bağlaçlarla birbirine bağlanmaktadır:

“ *Konuşmanın sonu geldi, içkiye ne gerek var.*⁴⁶”

“ *Yüzüne bakıyorum, bıyığı eski anlamını kazanıyor yeniden.*⁴⁷”

“ *Seni ona anlatmalıydım, demek geçiyor içimden, ama susuyorum.*⁴⁸”

“ *Sesi uzaktı, bir an benimle değil, Ayla'yla konuştuğunu düşündüm.*⁴⁹”

3. Karma Sıralı Cümle

Bağımlı ve bağımsız sıralı cümlelerin birlikte kullanıldığı bu tür cümlelerde ikiden fazla cümle bulunur.⁵⁰

“ *Dışarıda hava buz gibiydi, ama ben ter iç,indeydim, soğuğu sırtımdaki ter soğuyunca fark ettim*⁵¹. ”

“ *Aşk ölümü yaratabilir, ama ölüm aşkı yaratamaz, ancak sona erdirir.*⁵²”

“ *'Düşündüğünüz gibi değil,' diyerek kalmaya çalışıyorum, sesim çıkmıyor, sanki ciğerlerimdeyken kayboldu.*⁵³”

“ *Kalkıp yürümeliyim, ama kaslarım soğumuş, emirlere boyun eğmiyor.*⁵⁴”

Bazı sıralı cümleler iki nokta işareti ile birbirinden ayrılır. Bu tür cümlelerde sonraki cümle ilk cümlelerin açıklayıcısı ya da ilk cümledeki yargıdan hareketle oluşan düşünce veya hissin ifadesi niteliğindedir. İşte bu tür cümleler açıklamalı sıralı cümle olarak adlandırılabilir⁵⁵:

“ *Dekor tamam: Ölümü çağrıştıran soluk bir sisin içinde, kurban yatıyor.*⁵⁶”

“ *Toplantıyı terk ederken de şimdi baktığı gibi bakıyordu Zafer'e: Hiçbir zaman almaya kalkışmayacağım bir öcün habercisi olan bakışlar.*⁵⁷”

“ *Telesekreterde iki mesaj vardı: İlki Nazan'dandı.*⁵⁸”

“ *Hedefteki yöneltilmiş oka benziyordu: Uzak ama öldürücü: Birden Tanrı'ya inancın şeytani da kapsadığını fark ettim.*⁵⁹”

⁴⁶ Mehmet Eroğlu, *İssizliğin Ortası*, s.44, sat. 23

⁴⁷ A.g.e., s.44, sat. 25

⁴⁸ A.g.e., s. 48, sat. 19

⁴⁹ Mehmet Eroğlu, *Yüz: 1981*, s.324, sat.33

⁵⁰ Bkz. Rasim Şimşek, *a.g.e.*, s. 300

- Hikmet Dizdaroğlu, *a.g.e.*, s. 243

⁵¹ A.g.e., s.287, sat. 26

⁵² A.g.e., s. 130, sat. 11

⁵³ Mehmet Eroğlu, *İssizliğin Ortası*, s.107, sat. 11

⁵⁴ A.g.e., s. 109, sat. 10

⁵⁵ Bkz. Hikmet Dizdaroğlu, *a.g.e.*, s. 240

⁵⁶ A.g.e., s. 107, sat. 7

⁵⁷ A.g.e., s. 179, sat. 26

⁵⁸ Mehmet Eroğlu, *Yüz: 1981*, s.36, sat. 20

⁵⁹ A.g.e., s. 175, sat. 18

KAYNAKÇA

- ATABAY Neşe, ÖZEL Sevgi ve ÇAM Ayfer, **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**, Papatya Yayıncılık, 2. Basım, Kasım, 2003
- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yay., 6. Baskı, Ankara, 2000
- BİLGEGİL M. Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1963
- BİLGİN Muhittin, **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002
- BOZKURT Fuat, **Türkiye Türkçesi**, Cem Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1995
- ÇATIKKAŞ Ata, **Örnekli ve Uygulamalı Türk Dili Kılavuzu**, Alfa Yay., 3. Baskı, Nisan, 2001
- DİZDAROĞLU Hikmet, **Tümce Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1976
- ERGİN Muharrem, **Türk Dilbilgisi**, Bayrak Basım, İstanbul, 1997
- EROĞLU Mehmet, **İssizliğin Ortası**, Everest Yay., 5. Baskı, İstanbul, Kasım 2000
- EROĞLU Mehmet, **Yüz: 1981**, Everest Yay., 4. Baskı, İstanbul, Ekim 2000
- FİDANCI Mahmut, Sıralı Cümle, **Türk Dili**, S. 534, Ankara, Haziran 1996, s. 1315-1324
- GECE K. Mehmet, Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle, **Türk Dili**, S. 562, Ankara, Ekim 1998, s.332-339
- GENCAN Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001
- HATİPOĞLU Vecihe, **Türkçenin Sözdizimi**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1972
- KARAHAN Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yay., 6. Baskı, Ankara, 1999
- KARAHAN Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yay., 10. Baskı, Ankara, 2006
- KARAHAN Leyla, Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine, **Türk Dili**, S. 583, Ankara, Temmuz 2000, s. 16-23
- KOÇ Nurettin, **Yeni Dilbilgisi**, İnkılap Yay., İstanbul, 1996
- ÖZKAN Mustafa ve SEVİNÇLİ Veysi, **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi**, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009
- ŞİMŞEK Rasim, **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş., 1. Basım, Trabzon, 1987